

ОБ'ЄКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ОХОРОНЮВАНИХ ЗАКОНОМ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

ITEMS OF RIGHTS AND LEGALLY PROTECTED INTEREST ENTITIES

Григорчук М.В.,

кандидат юридичних наук, здобувач
Інституту економіко-правових досліджень
Національної академії наук України

У статті досліджується правова природа поняття «об'єкти захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання». На основі узагальненого аналізу наукових підходів до розв'язання цього питання подається власне бачення шляхів формування переліку предметів матеріального світу і результатів інтелектуальної діяльності учасників господарських правовідносин, які підлягають охороні і захисту з участю держави.

Ключові слова: захист права, об'єкт захисту, охоронюваний законом інтерес, господарське право, суб'єкт господарювання, господарський правопорядок.

В статье исследуется правовая природа понятия «объекты защиты прав и охраняемых законом интересов субъектов хозяйствования». На основе обобщенного анализа научных подходов к решению этого вопроса представляется собственное видение путей формирования перечня предметов материального мира и результатов интеллектуальной деятельности участников хозяйственных правоотношений, которые подлежат охране и защите с участием государства.

Ключевые слова: защита права, объект защиты, охраняемый законом интерес, хозяйственное право, субъект хозяйствования, хозяйственный правопорядок.

The article examines the legal nature of the concept of "objects rights and legitimate interests of entities". Based on the generalized analysis of scientific approaches to solving this issue filed its own vision on the approaches to the formation of the list of objects of the material world and the results of intellectual activity the participants of economic relations, which are protected and protect the participation of the state.

Key words: protecting rights, object security, interest protected by law, commercial law, entity, economic order.

Постановка проблеми. За чверть століття незалежності України господарське законодавство, які і інші галузі права, не набуло рис доведеної системи, яка би відповідала задекларованим Конституцією положенням щодо забезпечення повномасштабного захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання. Перманентні точкові зміни в Господарському кодексі України та інших законодавчих актах, які регулюють правовідносини в сфері господарювання, засвідчують радше про відсутність контролю з боку держави за процесами в економіці, аніж про утвердження конституційного правопорядку під час провадження господарської діяльності. За таких умов зростає роль правових механізмів і легітимних компенсаторів, які покликані забезпечувати захист прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання. Через неврегульованість або неоднаковість оцінки правовідносин з боку судів та органів, які забезпечують захист прав та законних інтересів учасників господарських відносин, відбуваються постійні атаки на об'єкти власності суб'єктів господарювання, які досить часто демонструють наявність в законодавстві прогалин, що врегульовуються «з коліс» з мовними судовими рішеннями.

Стан опрацювання. Вирішенню питань, пов'язаних з визначенням правової категорії «об'єкти захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання», їх правовою природою, присвячено значний науковий доробок. Своє бачення цієї проблеми висловили відомі вчені в сфері права, серед яких слід назвати таких, як А.О. Селіванов, М.І. Козюбра, М.І. Мельник, М.І. Сірий, В.Т. Нор, Л.А. Луць, В.О. Котюк, С.В. Шевчук, В.О. Навроцький, Г.Г. Шмельова, Б.В. Малишев, Д.В. Кухнюк, Д.В. Кирилюк, В.І. Шишкін.

Окремі питання щодо поглибленого вивчення цього важливого напрямку піднімалися в працях відомих вітчизняних науковців, серед яких варто згадати таких, як М.В. Амелюченко, А.Г. Бобкова, О.В. Лаврін, З.В. Ромовська, С.Б. Кузьміна, І.О. Дзера, Л.А. Ніколенко, М.С. Малейн, Ю.Ф. Кравченко, М.І. Тітов, В.Є. Устименко.

Метою статті є дослідження правової природи категорії «об'єкти захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання», продовження фахової дискусії щодо напрямів діяльності держави на напрямі забезпечення належного рівня захисту об'єктів права і законних інтересів учасників господарських правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Коректне і послідовне дослідження правових явищ передбачає проведення аналізу всіх складових, які покладено в основу поняття, яка викликає наукову зацікавленість. За таких умов при дослідженні категорії «об'єкти захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання», окрім поняття «об'єкт», постають його інші елементи. Ними виступають «захист прав» і «охоронюваний законом інтерес».

Утворюючи цю надзвичайно сміливу правову категорію, зазначені складові виконують роль своєрідних межових знаків, якими більш чітко окреслюється сфера розповсюдження правового впливу державних органів і суду на господарські процеси.

Згідно з положеннями статті 13 Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом [1].

Право на захист є однією з найважливіших конституційно задекларованих гарантій для учасника господарських правовідносин, носія суб'єктивного цивільного права. Йому надається можливість звернутися до уповноваженої державою суб'єкта з заявою про застосування засобів правоохоронного характеру для відновлення порушеного права та застосування передбачених законом заходів з метою припинення дій, якими це право було порушене.

Природа правової основи процесу захисту прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання, на думку багатьох вчених, лежить у площині суб'єктивного права. Прихильники традиційної концепції притримуються тієї думки, що право на захист, як і право на законні дії і право вимагати від зобов'язаних осіб нормативно визначеної поведінки, формує суб'єктивне право як таке.

Існує й інша точка зору, відповідно до якої забезпеченість суб'єктивного права можливістю державного примусу – це його невід'ємна якість, і така можливість існує не паралельно з іншими, закріпленими в суб'єктивному праві можливостями, а властива їм самим, оскільки без цього вони не були б юридичними можливостями.

Незважаючи на деякі відмінності, що існують між цими точками зору, принципових розбіжностей між ними немає, оскільки в обох випадках право на захист розглядається як обов'язковий елемент самого суб'єктивного права.

Такому розумінню права на захист протистоїть і отримує все більшого поширення в літературі думка, згідно з якою право на захист є самостійним суб'єктивним правом. Це право як реальна правова можливість з'являється у власника регулятивного цивільного права лише в момент порушення або оспорування останнього [2].

Узагальненим виразом спрямування охоронної і правозабезпечувальної функції держави є матеріальне і нематеріальне право, яке виражене предметами і результатами інтелектуальної діяльності учасників господарських правовідносин. Всі вони охоплюються поняттям «об'єкт». Цей термін посідає одне з чільних місць серед основоположних категорій суспільних і прикладних наук. Особливо активно поняття «об'єкт» застосовується у загальнофілософському і правовому (юридичному) значенні. Вибір цієї універсальної з точки зору охоплення явищ навколишнього світу і суспільних відносин категорії видається найбільш обґрунтованим при дослідженні явищ правового характеру, які розглядаються у взаємозв'язку чи взаємодії з різним ступенем узагальнення або підпорядкування.

Згідно з роз'ясненням, яке надається в Академічному тлумачному словнику української мови, філософська категорія «об'єкт» – це пізнавана дійсність, що існує поза свідомістю людини і незалежно від неї. В результаті розуміння тих чи інших об'єктів у нас складаються певні поняття про них [3].

У той же час необхідно зазначити, що під об'єктом дослідження потрібно розуміти явище (систему явищ) матеріального чи нематеріального характеру, на яке (яку) спрямована пізнавальна діяльність дослідника. Для дослідника об'єкт є причиною, яка зумовлює діяльність щодо його всебічного вивчення. Усе, що стосується сутності предмета дослідження (об'єкта), його взаємозв'язків з іншими (у нашому випадку правовими явищами), є результатом операцій, які з ним проводяться. Будучи нерозривно пов'язаним з явищами матеріального і нематеріального світу, об'єкт має здатність бути відносно автономним. Ця теза підтверджується навіть подекуди неспіввідносними позиціями науковців стосовно природи категорії «об'єкт».

Існує інша позиція стосовно природи поняття «об'єкт», згідно з якою окремі дослідники вважають, що об'єкт має чіткі межі. З такою точкою зору важко погодитися через закладене в ній свого роду категоричне судження стосовно категорії, яка відзначається найширшим змістом порівняно з будь-якою іншою категорією. З огляду на семантику філософської категорії «об'єкт» обґрунтованому сумніву піддається застосування категорії суворого відособлення об'єктів один від одного шляхом застосування прикметника «чіткий». Якщо слідувати законам логіки, то визнання відносної відособленості об'єкта, під якою розуміємо відсутність категоричності у запереченні зв'язку з іншими об'єктами, то твердження про чіткі межі того, що відносно відособлено, саме себе заперечує. Логічно правильним судженням у цьому випадку повинно бути те, що при відносній автономності об'єкта (навіть у значенні науковому) не може бути чітких меж, якими він би відокремлювався від інших об'єктів. Таке бачення природи цієї категорії найбільш повно вкладається в рамки узагальненого філософсько-логічного вчення про її зміст і значення.

За своєю природою об'єкти для будь-якого виду суспільної діяльності є пасивною складовою, на яку спрямо-

вана дія суб'єктів конкретних правовідносин. При цьому необхідно зазначити, що основою взаємодії «суб'єкт – об'єкт» є перманентний, постійно наявний двосторонній вплив у рамках відносин власності, в яких ці економіко-правові категорії перебувають. У цьому випадку середовищем, в якому відбувається така взаємодія, є господарські правовідносини, які виникають в результаті здійснення господарської діяльності.

Слідуючи законам діалектики, всі явища матеріального і нематеріального світу потрібно розглядати в їх безперервному русі. Категорія «об'єкт» з огляду на притаманну їй універсальність включає в себе індивідуальні характеристики, які відрізняють цей об'єкт від інших явищ матеріального чи нематеріального світу. Між ними встановлюється постійний або тимчасовий взаємозв'язок, що відіграє вирішальну роль у розв'язанні завдань наукового дослідження. Крім того, ця думка підтверджується постулатом про те, що жодне явище в світі не існує самостійно, відособлено від інших, а отже, об'єкти правового характеру неодмінно перебувають не тільки у зв'язках дотичності через врегулювання однотипних питань конкретної галузі суспільного життя чи, як у цьому випадку, економіки. Вони, відповідно до ступеня узагальнення, мають здатність об'єднувати цілі ряди об'єктів, які наділені подібними якостями, але менші за обсягом.

З огляду на сказане вище доречно навести точку зору академіка М.В. Костицького про винятковий пізнавальний потенціал категорії діалектики, що є універсальними логічними формами мислення, в яких відображені ті загальні властивості, відношення і зв'язки, які існують в об'єктивній реальності. Без понять і категорій пізнання дійсності було б неможливим [4].

Визначаючи способи і методи щодо забезпечення прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарської діяльності, Господарський кодекс України здійснює свого роду узагальнення покладених на нього завдань і зводить їх до певного роду спільного знаменника, яким виступає поняття «захист».

Звертаючись до етимології цієї надзвичайно поширеної у царині юридичної науки категорії, а також маючи на меті окреслення обсягу цього поняття, необхідно зазначити, що, за Академічним тлумачним словником української мови, слово «захист», окрім іншого, означає дію за значенням «захищати, захистити і захищатися, захиститися»; заступництво, охорону, підтримку; сторону, яка захищає обвинуваченого під час суду; оборону [5].

Досліджуючи категорію «інтереси, які охороняються законом», доцільно взяти за основу думку М.О. Рожкової, згідно з якою зазначене поняття означає правову категорію арбітражного процесуального права і цивільного процесуального права, яка охоплює всі випадки, коли матеріально-правові інтереси не опосередковані суб'єктивними правами [6].

Згідно з положеннями статті 3 Господарського кодексу України під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Сферу господарських відносин становлять господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини.

Господарсько-виробничими є майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності.

Під організаційно-господарськими відносинами розуміються відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю.

Внутрішньогосподарськими є відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господа-

рювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами [7].

За суб'єктним складом учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

З огляду на сказане вище нормативно окреслено сфери господарської діяльності, де утворюється матеріальний чи нематеріальний продукт, який за формою розподілу відображає сутність діючих правовідносин. До таких видів діяльності віднесено виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг.

Конституційними основами правопорядку у сфері господарювання визнається правовий господарський порядок в Україні, який формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів. Це судження дає право зробити висновок, що причиною такої ситуації є конституційно гарантована відповідальність держави перед людиною за свою діяльність та позиціонування України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Господарським кодексом України надаються гарантії та здійснюється захист майнових прав суб'єктів господарювання. Згідно з положеннями статті 147 Господарського кодексу України майнові права суб'єктів господарювання захищаються законом, які частиною 1 цієї статті розглядаються як уніфікований об'єкт захисту.

Задекларована Конституцією України і Господарським кодексом України норма права утворює свого роду пограничний стан, згідно з яким суб'єкт господарювання перебуває під безумовним захистом держави. Отже, вилучення державою у суб'єкта господарювання його майна допускається не інакше як у випадках, на підставах і в порядку, передбачених законом (частина 2 статті 147). Це означає, що об'єктом захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання є правовий порядок володіння і розпорядження майновими правами учасниками господарських правовідносин.

Згідно з частиною 3 цієї статті збитки, завдані суб'єкту господарювання порушенням його майнових прав громадянами чи юридичними особами, а також органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, відшкодовуються йому відповідно до закону [7]. Отже, у цьому конкретному випадку поняття «об'єкт захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання» не обмежується лише формальним впливом з боку держави на режим захисту майнових прав учасників господарських правовідносин. Передбачаючи відшкодування збитків, законодавець у такий спосіб розширює поняття «об'єкт захисту» шляхом переведення процесу захисту з сфери директивного врегулювання конфліктної ситуації у матеріальну площину відповідальності за такі порушення.

Розглядаючи об'єкти захисту прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання, доцільно скористатися класифікацією їх прав, згідно з якою виділяють засновницькі права, права в галузі управління і майнові права.

З огляду на те, що засновницькі права включають право на вільний вибір засновниками видів діяльності, право на вибір організаційно-правової форми, право на прийняття рішення про створення та припинення діяльності підприємства, відповідно, об'єктом захисту буде виступати право на реалізацію всіх напрямів, які включено до цієї категорії. При цьому слід мати на увазі, що коло об'єктів захисту не обмежується питаннями, пов'язаними з діяль-

ністю суб'єкта господарювання. Правовий захист буде розповсюджуватися на всі явища, які є результатом функціонування об'єктів, які підлягають відновленню правовими інструментами.

Змістом права в галузі управління є вибір суб'єкта господарювання самостійно визначати структуру підприємства, приймати і змінювати установчі документи, затверджувати положення про структурні підрозділи, формувати органи управління і контролювати їхню діяльність, призначати посадових осіб тощо. Отже, об'єктом захисту в цій сфері виступає право на повномасштабну і захищену законом реалізацію конституційних гарантій ведення підприємництва.

Продуктом господарських правовідносин є об'єкти, тобто сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. З цього можна зробити висновок про існування уніфікованого об'єкта господарських правовідносин.

Отже, з огляду на наведені вище аргументи доцільно надати своє визначення поняття «об'єкт господарських правовідносин». Під уніфікованою формою об'єкта господарських правовідносин слід розуміти речі матеріального світу і нематеріальні продукти, які мають вартісну цінність і використовуються для задоволення потреб споживачів.

Господарським кодексом України, зокрема статтею 139, зазначено, що майном визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. За своїм походженням та джерелами утворення майнові цінності належать до основних фондів, оборотних засобів, коштів, товарів [7].

Згідно з положеннями статті 140 (Джерела формування майна суб'єктів господарювання) Господарського кодексу України джерелами формування майна суб'єктів господарювання є грошові та матеріальні внески засновників; доходи від реалізації продукції (робіт, послуг); доходи від цінних паперів; капітальні вкладення і дотації з бюджетів; надходження від продажу (здачі в оренду) майнових об'єктів (комплексів), що належать їм, придбання майна інших суб'єктів; кредити банків та інших кредиторів; безоплатні та благодійні внески, пожертвування організації і громадян; інші джерела, не заборонені законом [7].

Правовий режим майна суб'єктів господарювання, на якому базується їх господарська діяльність, встановлено законом, основою якого є право власності та інші речові права: право господарського відання, право оперативного управління, а також право володіння, право користування тощо. З боку держави забезпечується рівний захист майнових прав усіх суб'єктів господарювання.

Основним речовим правом у сфері господарювання є право власності, згідно з яким суб'єкт господарювання, який здійснює господарську діяльність на основі права власності, на свій розсуд, одноосібно або спільно з іншими суб'єктами володіє, користується і розпоряджається належним йому (їм) майном, у тому числі має право надати майно іншим суб'єктам для використання на основі форм правового режиму майна, встановленого законодавством.

Власник майна, закріпленого на праві господарського відання за суб'єктом підприємництва, здійснює контроль за використанням та збереженням належного йому майна безпосередньо або через уповноважений ним орган, не втручаючись в оперативно-господарську діяльність підприємства.

Щодо захисту права господарського відання застосовуються положення закону, встановлені для захисту права влас-

ності. Суб'єкт підприємництва, який здійснює господарську діяльність на основі права господарського відання, має право на захист своїх майнових прав також від власника.

Висновки. Дотримуючись положень закону достатньої підстави, можна стверджувати, що узагальненим об'єктом захисту у сфері економіки є встановлений порядок господарювання в Україні. Це положення задеклароване в статті 42 Конституції України, зокрема частиною другою, згідно з якою держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом [1].

У той ж час правильним буде висновок про те, що об'єктами захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання є їх права і результати їх діяльності в найбільш широкому значенні цього терміна. На думку науковців, об'єктом охоронних правовідносин, як правило, є суб'єктивне право, що порушено. При захисті прав суб'єктів господарювання – це право суб'єкта господарювання, яке закріплене в законодавстві [8].

Оскільки існування наведених вище принципів господарювання обумовлене лише активним впливом з боку суб'єктів господарювання, то об'єктами захисту в цій ситуації є всі без винятку результати, які утворюються від таких дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Суб'єктивне цивільне право на захист [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://bibliograph.com.ua/grazhdanskoe-pravo-1/113.htm>.
3. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/ob.jekt>.
4. Костицький М.В. Про діалектику як методологію юридичної науки / М.В. Костицький // Філософські та методологічні проблеми права. – 2012. – № 1. – С. 3–17.
5. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/zakhyst>.
6. Рожкова М.А. Судебный акт и динамика обязательства / М.А. Рожкова. – М. : Статут, 2003. – 140 с.
7. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-ІУ // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18; 19–20; 20–21. – Ст. 144.
8. Захист прав та законних інтересів суб'єктів господарювання. Основні засади господарсько-правової відповідальності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pidruchniki.com/1601101348652/pravo/zahist>.

УДК [346:658.115.31](477)

ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ЙОГО СУТНОСТІ

THE PRINCIPLES OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP AS A REFLECTION OF ITS NATURE

Домбровська А.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

Стаття присвячена правовому регулюванню державно-приватного партнерства в Україні та встановленню його правової природи. Проаналізовано основні принципи взаємодії держави і приватного сектору. Розкрито зміст сутності державно-приватного партнерства.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, публічний партнер, приватний партнер, принципи, взаємодія.

Статья посвящена правовому регулированию государственно-частного партнерства в Украине и установлению его правовой природы. Проанализированы основные принципы взаимодействия государства и частного сектора. Раскрыто содержание сущности государственно-частного партнерства.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, публичный партнер, частный партнер, принципы, взаимодействие.

The article is devoted to the legal regulation of public-private partnership in Ukraine and the revealing of its legal nature. The basic principles of interaction between government and the private sector are analyzed. The content of the essence of public-private partnership is disclosed.

Key words: public-private partnership, public partner, private partner, principles, interaction.

Постановка проблеми. Роль державно-приватного партнерства як форми інституціональної взаємодії державної влади з бізнесом стає сьогодні однією з найактуальніших в Україні. Це зумовлює необхідність наукового обґрунтування сутності державно-приватного партнерства, його ролі в розвитку суспільства, форм і способів реалізації державно-приватного партнерства.

Стан опрацювання. Правова природа державно-приватного партнерства є вельми складною та цікавить цілу низку вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких слід відзначити таких, як О.М. Вінник, В.Є. Сазонов, О.Х. Петерсен, Н. Киннок, С.Х. Ліндер, А.О. Родін.

Метою статті є визначення сутності державно-приватного партнерства через розкриття змісту основних принципів державно-приватного партнерства, закріплення як на законодавчому, так і доктринальному рівнях, встановлення правової природи державно-приватного партнерства.

Виклад основного матеріалу. Ідея державно-приватного (публічно-приватного) партнерства полягає у залученні приватних партнерів (суб'єктів господарювання) до вирішення питань загальнонаціонального значення, питань, що мають особливу соціальну значущість, забезпечуючи при цьому позитивні соціально-економічні результати втілен-